

"לא כולו במשמעות הפאלית" – פסיכוזה אורדינרית כאופנות קריאה

בעקבות המקרה של ז'אן פייר-דפייה ב"שיחת ארקשון"

אמיר קלוגמן

רציתי לכתוב על הגוף במקרה, כי אני עסוק בשאלת הגוף בזמן האחרון. אבל משהו נכנס דחוף יותר, תבע את מקומו. משהו שהמקרה הזה, והדיון שנערך סביבו שם בארקשון, מלמדים אותנו כל-כך בחדות. בתור התחלה, אני מציע את השאלה הבאה: "איפה נמצאת 'פסיכוזה אורדינרית'? היכן היא ממוקמת? האם אצל האנליזנט או אולי אצל האנליטיקאי?". למדתי מהמקרה שהביא דפייה, שפסיכוזה אורדינרית היא עניין של קריאה. היא אובייקט חמקמק, שאם לא נשכיל לקרוא אותו, למעשה הוא לא יתקיים. יותר מכך, יש לקרוא אותו באופן מסוים. באמצעות המקרה, אנסה לנסח אמירה אחת לגבי האופן המסוים שבו מומלץ לנו לקרוא.

דפייה אומר לנו כבר בהתחלה: "לו היה מסתמך [האנליטיקאי הלאקאניאני] רק על ההוראה של שנות החמישים, על הקליניקה של שם האב, לא בטוח שהיה מוצא את דרכו. מוטב שיתמך על קליניקה של הסימפטום כדי לעשות ממקרה זה מקרה לא כל כך נדיר וכך למצוא במידה של ודאות את מקומו המדויק." (עמוד 11). והוא מוסיף: "הסובייקט לא יאפשר להבחין במה שיוצר את הייחודיות בקישורים הסימפטומטיים שלו, אלא אם האנליטיקאי יכוון לשם וילווה אותו במהלך החשיפה." (שם). כפי שאריק לורן מציע בארקשון, לקרוא את ההכוונה של לאקאן, להיות "המזכיר של המנוכר" בפסיכוזה, לא כרישום פאסיבי, אלא עם האמירה של הגל ש"הפילוסוף הוא המזכיר של ההיסטוריה" (עמוד 131) – כלומר, האנליטיקאי כמי שבוחר איך ולמה להקשיב.

עם דברים אלו אנו יכולים לומר, לכל הפחות, כי פסיכוזה אורדינרית נמצאת בצד של האנליטיקאי לא פחות מאשר בצד של האנליזנט. עלינו להיטיב לקרוא אותה. אך באיזה אופן? מה יכול לכוון אותנו בקריאה זו? ברצוני להציע שמדובר בקריאה שחורגת, לפחות במידת מה, מן הסד של המשמעות הפאלית - היא "לא כולה" במשמעות הפאלית.

בהרצאתו משנת 1958, "The Signification of the Phallus", מבסס לאקאן את מהותו של הפאלוס כ"מסמן מיוחס" (privileged signifier), אשר מייצר אפקטים של משמעות אצל הסובייקט. אחד מהאפקטים הבסיסיים של הפאלוס כמסמן הוא ההפרש המתקיים אצל ההוויה המדברת, בין התביעה (demand) לבין הצורך (need). וכך אומר לאקאן (בתרגום חופשי שלי):

"התביעה לכשעצמה נושאת משהו אחר מאשר הסיפוקים שאותם היא מבקשת. זו תביעה לנוכחות או היעדרות" (עמוד 579). הנוכחות-היעדרות ממקמת את המשמעות הפאלית כפונקציה בינארית במהותה, פונקציה של "יש-אין". לאקאן אף אומר שהוא משתמש בפאלוס כ"אלגוריתם" (581), ומדגיש את המהות הבינארית של המשמעות הפאלית, באומרו ששני הצדדים של הבינאר הים בעלי ערך זהה כאשר מדובר בתביעה המופנית לאחר. כך לאקאן: "מה שיש לו [לסובייקט] איננו טוב יותר ממה שאין ברשותו, מנקודת המבט של תביעתו לאהבה, אשר רוצה אותו כפאלוס." (582).

במילים אחרות: זה לא משנה אם "יש לך" או "אין לך", כל עוד אתה ב-יש לי / אין לי, אתה תחת המשמעות הפאלית. אפשר לומר שהעבד והאדון שווים בפני המשמעות הפאלית. או כפי שמנסחת בחכמה הלהקה הישראלית "החברים של נטאשה" באחד מפזמוניה: "בקפה שלי אין קופאין / בסיגריה שלי אין ניקוטין / בסוכר שלי אין סוכרים / בקולה שלי אין קוקאין // בסבון שלי אין סבון / בגבינות שלי אין שומנים / בסטייק שלי אין כולסטרול / בבירה שלי אין אלכוהול", ובכל זאת "נטאשה" נותנים לכל אחד מאתנו המלצה שיודעת משהו על המשמעות הפאלית: "עמוד על שלך / אל תוותר, תתעקש / קנה מה שאין, אל תקנה מה שיש."

הפונקציה הבינארית של המשמעות הפאלית מהווה סוג של מפתח לשפה. זאת כיוון שהשפה בנויה כמערכת של מסמנים, אשר היחסים ביניהם מבוססים על אופרציות של חיוב ושליחה, יש ואין. המשמעות הפאלית במהותה היא גם מעבר מרמת האיבר הממשי, הפין, עם קיומו והיעדרו של האיבר, לעבר האופרציה הסמלית של ה"פאלוס", כנוכחות והיעדרות שקשורות לשפה. בהתאם לכך, קריאת פסיכוזה תחת המשמעות הפאלית היא קריאה בינארית: "יש שם אב – אין שם אב", ומכאן "יש פסיכוזה – אין פסיכוזה". מילר מכנה זאת "מודל הפעימה הבינארית של המסמן" (122), ומסביר כיצד מודל זה מתנהל בהוראתו המוקדמת של לאקאן: "האפקט של שם האב הוא בנתינת המפתח של המשמעות הלא ידועה הזו [של האיווי של האם], נתינתו כמשמעות פאלית [...] ההשפעה של שם האב מתורגמת באמצעות ההופעה של המשמעות הפאלית." (123).

אולם, כאן מופיעה תוספת חשובה של מילר לשיחה: "אין אנו יכולים להתעלם מההשפעה הליבידינאלית שלו [של שם האב]. כדי לומר זאת בקיצור, שם האב ממקד, תוחם, את ההתענגות [...] מנקודת מבט זו שם האב הוא סימפטום. המטאפורה האבהית היא למעשה המכשיר הראשון של הסימפטום שלאקאן הדגים." (שם).

מכאן אני מציע לחלץ את הרעיון, ששם-האב הוא סימפטום אשר קשור, יותר מסימפטומים אחרים, למשמעות הפאלית, אבל **אין זה הכרחי** שסימפטום יהיה קשור בקשר הדוק למשמעות הפאלית. סובייקטים רבים, וב' מהמקרה שלפנינו הוא ביניהם, עושים שימוש בקישור סימפטומטי שסייע לאיחוי הקרע בקשר הבורומאי, אך אינו נשען על המשמעות הפאלית.

אך מה שמפתיע יותר, ובעיני דורש הדגשה מיוחדת, הוא מה שעולה מהמקרה של דפייה דווקא ביחס לאנליטיקאי – שכדי לשמוע את הפתרונות הסימפטומטיים שאינם נשענים על המשמעות הפאלית, עלינו לקרוא את המקרים שמגיעים אלינו, לפחות כשאיפה, קצת מחוץ למשמעות הפאלית, קצת מחוץ ל"מודל הפעימה הבינארית של המסמן". וכך אומר מילר בארקשון: "כשאנחנו מנסים להמשיג את המקרים, אנחנו נוטים לומר שיש יותר ושיש פחות, ולא רק שיש או שאין." (114). בעיני, כאן מדובר בלקרוא בלי להיות טבול לגמרי בבינאר של המשמעות הפאלית. אם נרחיק צעד, ונאמר זאת בקווים גסים: עליך להיות "לא כולך" בשיח הנוירוטי כדי לקרוא פסיכוזה אורדינרית. ואני מדגיש: זה נוגע לפסיכוזה **אורדינרית**. כי את הפסיכוזה האקסטר-אורדינרית, יכולנו, ככל הנראה, לקרוא לחלוטין תחת המשמעות הפאלית. הפסיכוזה האורדינרית מציבה בפנינו אתגר אחר.

התחלתי עם אמירה שרציתי לכתוב על הגוף. להפתעתי, גיליתי שבמובן מסוים אכן כתבתי על הגוף. אנו מוצאים במקרה של דפייה, כי מה שעומד באופק מאחורי דחיית המשמעות הפאלית, היא החזרה אל הפין, אל האיבר הממשי. שכן, עבור ב' מהמקרה, הסירוס, כמו האב, מופיעים כממשיים – הוא חווה אירוע מכונן, בגיל 8, שבו מי שמכה אותו מאיים לחתוך את איברו, אותו איבר שקיומו הממשי חוזר ונחשף באקסהיביציוניזם ומול המראה בעת הגירוי המיני. במקום משמעות במשלב הסמלי, משמעות שקרובה הרבה יותר אל הגוף, כשהבינאר של "יש-אין" אינו נעלם לחלוטין, אלא מופיע כתופעות גופניות – הירידה הפתאומית והדרסטית במשקל והנוכחות החדשה של הפסוריאזיס. אז הנה הגוף מופיע, שעה שהפאלוס כמסמן עובר מעין אינקרנציה לכדי פין. רגע זה נוגע לקריאה של מילר "להחזיר את החיבור מסמן-התענגות" (עמוד 123), וכן לאמירה של דפייה עצמו כי לב ליבה של הצגת המקרה שלו היא ש"בפסיכוזה הדחף אינו עובר דרך האחר" (עמוד 125). להקשיב מחוץ למשמעות הפאלית זה לקחת אמירות אלו ברצינות.

אפשר לומר, באמצעות המקרה של דפייה, שפסיכוזה אורדינרית כפרוייקט, כמסמן הנתון בעבודה, דורשת מהאנליטיקאים גמישות מיוחדת, גמישות הנוגעת להתמקמות הסובייקטיבית של כל אנליטיקאי בשפה ולמידת ההסכמה שלו להיות "לא כולו" במשמעות הפאלית.